

Transcarpatia sub ocupația maghiară (02.XI.1938-22.06.1939)

Dr. Ion M. Botoș
Apșa de Jos, Ucraina

După 27 octombrie 1918 Austro-Ungaria dispărea ca imperiu. După această dată apar noi state pe harta Europei precum Cehoslovacia, Ungaria care se declară independente. În 1919 pe teritoriul a patru comitate (Ung, Bereg, Ugocea și 2/3 din Maramureșul din dreapta Tisei) se înființează *Regiunea Transcarpatia* (Rusca craina), cum este numită în documentele ungare, și care la rândul ei încearcă să își câștige independența.

Transcarpatia în urma încheierii tratatelor de la Conferința de Pace de la Paris a intrat, la 10 septembrie 1919, oficial în componența Cehoslovaciei (Tratatul de Pace de la St. Germain). Primul guvernator al regiunii a fost *Gheorghii Iatcovi*, iar orașul Ujgorod a devenit centrul administrativ al regiunii.¹

În Constituția Cehoslovaciei, promulgată în februarie 1920, Transcarpatia apare sub denumirea de *Rusia Subcarpatică*, tot atunci și cele 2/3 din Maramureșul din dreapta Tisei au fost alipite acesteia, iar maramureșenii au devenit cetățeni ai Cehoslovaciei.

De la apariția Transcarpatiei ca unitate teritorială aflată în componența Cehoslovaciei și ulterior cu status de autonomie, ca stat declarat independent la 15 martie 1939, relațiile dintre România și Ucraina Subcarpatică au fost dintre cele mai bune, inclusiv la cel mai înalt nivel.

Cercetările și documentele din arhivele și izvoarele din România cât și cele din Ucraina Transcarpatică confirmă și dovedesc că România a fost și a rămas cel mai apropiat vecin și prieten al Transcarpatiei.

România a apreciat această prietenie decorând cu ordinul „Veliko Kresta” I cl. (Ordinul „Coroana României Mare Cruce, 1881 cl. I) pe guvernatorul Rusiei Subcarpatice, Constantin Grabar, al treilea și ultimul guvernator al Rusiei Subcarpatice, la împlinirea vârstei de 62 de ani și aflat în post între 20.05.1935-9 octombrie 1938.²

Visele Ungariei, a amiralului Horthy Miklos (1868-1957), regent al Ungariei de a spori teritoriul acesteia prin alipirea de noi teritorii a început prin „politică forțată” iar ulterior trecându-se la acte de teroare și fapte antiumane comise împotriva celor care se opuneau.

¹ Ziarul „Novinî Zacarpattea” nr. 95-96 (2080-2081) din 07.07.2001.

² Ziarul „Novina Zacarpattea”, nr. 4-5 (3423-3424) 07.01.2009.

În urma Dictatului de la Viena (2.XI.1938) Rusia Subcarpatică a pierdut 171.711 de locuitori dintre care: 33.324 ucrainieni, 16.463 cehi și slovaci, 82.179 maghiari³; cinci districte: Ujgorod, Muncaci, Seleuș, Beregsaz și Irșava și au fost ocupate orașele Ujgorod, Mucacevo și Beregovo.

În districtul Ujgorod 22 de localități cu 10.719 ucrainieni și 18.687 maghiari, au fost ocupate de maghiari; în districtul Muncaci: 15 localități (12.153 ucrainieni și 12.253 maghiari); în Seleuș: 18 localități (3.471 ucrainieni și 8.752 maghiari); în Beregsaz: 40 de localități (6.343 ucrainieni și 40.962 maghiari); în Irșava: o singură localitate (Șalanchi cu 648 ucrainieni și 1.525 maghiari).⁴

În total au fost pierdute 96 de localități.

După cedarea acestor teritorii capitala regiunii s-a mutat la Hust.

La 22 noiembrie 1938, în urma unor largi mișcări și acte de teroare, a fost proclamată, constituțional, legea privind autonomia rusiei Subcarpatice.⁵

Printr-o hotărâre din 1 ianuarie 1938 a Cabinetului de Miniștri condus de A. Voloșin regiunea a fost numită *Ucraina Carpatică*.⁶

Dar Ungaria nu se împacă cu ocuparea parțială a Ucrainei Carpatice fapt pentru care horthystii o supun unei permanente amenințări.

În Nota informativă nr.1 din 8 ianuarie 1939 a Legiunii de Jandarmi din Maramureș sunt prezentate incidentele petrecute la frontiera ungaro-cehă (Mucacevo) în noaptea de 5-6 ianuarie 1939, urmare întâlnirii dintre șeful Legiunii de Jandarmi Maramureș cu șeful Poliției din Ucraina Subcarpatică și a Raportului nr.893 din 7 ianuarie 1939.

Din aceste documente rezultă că bande teroriste ungurești au atacat localitatea Porhoșeni din apropierea orașului Mucacevo. În urma atacului a fost rănit un subofițer cehoslovac. Drept urmare cehoslovacii au intervenit cu forțe militare sporite uzând de focuri de mitralieră fapt pentru care ungurii au intervenit la rândul lor cu forțe militare. Cehoslovacii pentru a opri înaintarea trupelor ungurești pe teritoriul lor au apelat la foc de artilerie aruncând în aer podul care lega orașul Mucacevo de localitatea Porhoșeni.

Într-un alt raport (nr.16854 din 8 decembrie) se arată că se încetează circulația trenului Sighet-Cernăuți prin Cehoslovacia și

³ **Micola Vegeș, Marian Tokar**, *Carpatsca Ucraina na șleahu derjavotvorenna*, Ujgorod, 2009, „Carpată”, p.297.

⁴ *Ibidem*, p.297.

⁵ Ziarul „Novinî Zacarpattea”, nr. 23 (2200) din 12.02.2002.

⁶ „Zacarpattea pid ugorșcinoi”, 1938-1944, r.r., Naucove Tobaristvo im. Șevcenco V Ameriți, Grajda-Karpată, 1999.

Polonia din cauza distrugerii pe teritoriul polonez a unui pod. Întreruperea circulației feroviare a avut un efect negativ asupra Cehoslovaciei, care avea singura legătură de cale ferată spre România peste acest pod.

Drept urmare a acestui fapt populația Ucrainei Subcarpatice a fost aprovizionată cu cereale din România pe cale auto, cu autobuzele, prin punctul de trecere a frontierei de la Teceu, ceea ce a întărit și mai mult legăturile de prietenie și bunăvecinătate dintre Ucraina Carpatică și România.

La 18-20 februarie 1939, la Praga, are loc o Conferința internațională un urma căreia au fost semnate mai multe documente între care și Contractul de comerț dintre Ucraina Carpatică (delegația Ucrainei Carpatice a fost condusă de de V. Șandor) și România. Prin semnarea acestui contract Ucraina Carpatică s-a oferit să cumpere (având strictă necesitate) 2.500 de vagoane de păpușoi (porumb) din care România s-a angajat la, doar 1.500 de vagoane și alte produse. La 24 februarie o delegație din România se află din nou la Praga unde se semnează un nou Contract comerț cu Ucraina Carpatică. Șeful delegației Ucrainei Carpatice apreciază foarte mult semnarea noului contract afirmând că „Noi am primit din partea României păpușoi (porumb) la un preț mai convenabil (ieftin) decât cel propus de Ungaria”. Totodată în cursul convorbirilor delegația română a atras atenția delegației din Ucraina Carpatică precum că maghiarii i-au îndemnat să nu încheie Contractul de comerț întrucât în Ucraina Carpatică întrucât la ei (în Ucraina Carpatică) se face proagandă împotriva României din cauza Bucovinei.

Membri ai delegației din Ucraina Carpatică (V. Șandor, D. Matkovski, ș.a.) au avut, la Praga, un rol important în tratativele și încheierea unor contracte comerciale dintre Germania și România.⁷

În Darea de seamă făcută în fața guvernului Ucrainei Carpatice de către delegația acesteia, urmare a unei vizite făcute la 28 decembrie 1938 în România, se arată că păpușoiul (porumbul) va rămâne la prețul de o coroană cehoslovacă pentru un kg, pentru a nu se îngreuna situația populația și așa destul de mult sărăcită și îndatorată. România s-a angajat să livreze Ucrainei Carpatice 220 de vagoane de păpușoi (porumb) în luna octombrie și 250 în luna noiembrie. Cu același prilej cele două delegații au convenit ca locuitorii din Transcarpatia să poată cumpăra din România păpușoi (porumb) și alte produse alimentare fără să plătească taxe vamale la introducerea acestora în Transcarpatia.⁸

⁷ **Micola Vegeș**, *Gospodarstvo, Medițina, Turism u Carpatschii Ucraină* (Ziarul „Carpatsca Ucraina”, nr. 41/249 din 25.10.2008).

⁸ **Micola Vegeș**, *Carpatsca Ucraina*, nr. 42/250 din 01.11.2008).

La 14 martie 1938 Augustin Voloșin, prim-ministrul Ucrainei Subcarpatice, ceruse alipirea acesteia la România și acordarea de ajutor umanitar refugiaților ruteni... De altfel o poziție oficială a Guvernului Ucrainei Carpatice dar și un gând al tuturor românilor din dreapta Tisei. La o întâlnire, la Sighet dintre șeful Legiunii de Jandarmi Maramureș și primarul din Apșa de Jos acesta i-a spus că românii din localitate, dar și din alte sate, au pregătit și semnat liste pe care le-au înaintat la Liga Națiunilor pentru a li se aproba alipirea la România (Nr.417, 23 martie 1939, Legiunea de Jandarmi Maramureș la Ordinul nr.18/1939, inform. Șeful postului, plut. A. Craloviceanu). România însă a refuzat să participe la împărțirea Cehoslovaciei, răspunzându-le ferm guvernelor Ungariei și Poloniei precum că nu este interesată de schimbările teritoriale generale⁹ luând măsuri de întărire a frontierei nord-vestice prin constituirea Grupului operativ „Maramureș” și de transferare a unor mari unități militare în zona „fierbinte”.¹⁰

Cu câteva luni în urmă (noiembrie 1938) o delegație formată din preoți, avocați, notari și țărani din Ucraina Subcarpatică a cerut o întrevvedere cu ministrul român de externe, N. Petrescu-Comen, rugându-l ca, în cazul dezmembrării Cehoslovaciei, cel puțin „partea populată în majoritate de români să fie reunită la România” („Timpul” din 3 noiembrie 1938).

Lași și indiferenți la aceste dramatice solicitări naturale, guvernării României au respins și propunerea Poloniei (toamna 1938-iarna 1939) care le propunea acestora ca în eventualitatea împărțirii Ucrainei Subcarpatice să alipească localitățile cu populație preponderent românească „din colțul sud-estic al provinciei, pe teritoriul căreia trecea calea ferată ce lega România de Polonia”.¹¹

La sfârșitul anilor '30 intelectualii progresiști din Ucraina Carpatică au început să susțină ideea parlamentarismului. Acest fapt s-a observat în pregătirea alegerilor pentru primul *Soim* (Parlament) din Ucraina Carpatică.

Alegerilor li s-a acordat o atenție foarte mare din partea Guvernului autonom al Ucrainei Carpatice. Din inițiativa primului ministrului A. Voloșin, la 20 ianuarie 1939, s-a format o nouă organizație politică – *Uniunea Națională Ucraineană* (UNU) și a publicației „*Nova Svoboda*”, ca organ publicistic al acesteia.¹²

Alegerile au fost planificate pentru ziua de 12 februarie 1939.

⁹ Cornel Grad, „Al II-lea Arbitraj de la Viena (30 august 1940), poziția Armatei române, Editura „Limes”, Zalău, 2000, p.42.

¹⁰ Ibidem, p. 43.

¹¹ Ziarul „Graiul Maramureșului”, nr. 5997 din 03.XII.2009.

¹² Ziarul „Novina Zacarpattea”, nr. 23 (2200) din 12.02.2002.

Pe listele de candidați pentru primul Soim (Parlament) al Ucrainei Carpatice au fost incluși 29 de ucraineni (rusini), 1 ceh, 1 român, un german. În total 32 de candidați.¹³

Înainte cu 10 zile fiecare alegător a primit Certificatul de identitate care a fost scris de mână și cuprinde: numele și prenumele alegătorului, localitatea, locul votării, numărul pe lista alegătorilor, ziua alegerilor, anul, începutul și terminarea alegerilor (8,00-14,00) și a fost semnat de staroste (primar) și ștampilat cu ștampila primăriei.

Fiecare alegător a primit, individual, la locul de votare, Buletinul de vot.

Forma Buletinului de vot era eurmătoarea: 10,5 cm lățime și 29,5 cm lungime.

Pe Buletinul de vot au fost înscrși toți cei 32 de candidați. Candidatul din partea românilor, Moiş Grigore – protopop la Bila Ţercov (Biserica Albă) – se afla pe poziția 19 și numele său era scris în limba română.

Buletinul de vot era ștampilat cu ștampila Comisiei electorale regionale de la Hust.¹⁴

Rezultat Alegeri:

- Drept de vot: 284.365
- Au luat parte la vot: 265.002 (92,5%)
- Au votat pentru lista UNU: 244.922 (92,4%)
- Au votat împotrivă: 17.752 (7,7%)

În 187 de localități a fost înălțat drapel alb, ceea ce însemna că în acea localitate au votat *pentru* 98% din alegători.¹⁵

Românii din dreapta Tisei, în majoritate, au participat la vot și au susținut candidații pentru primul Soim al Ucrainei Subcarpatice (Tabel 1).¹⁶

District	Localitate	Pentru lista unu	Împotrivă		Nr. total al celor care au luat parte la alegeri
				%	
Rahău	Biserica Albă	812	12	1,4	860
	Slatina	1.838	498	20,1	2.412
	Ocna Slatina	889	422	29	1.454
	Apșa de Mijloc	2.926	86	4,2	2.066
Teceu	Apșa de Jos	1.631	906	53,7	2.537
TOTAL		7.096	1.924	20,6	

La 15 martie 1939, la mai bine de o lună de la alegeri, la ora 16,20 în Sala de sport a Gimnaziului din Hust (unde s-a instalat

¹³ Derjavnopravovâi status Zacarpattea (Pidcarpatscoi rusi) v Scladi Cehoslovacinî.

¹⁴ **Ion M. Botoș**, *La nord de Tisa în România Mică*, Editura Societății culturale PRO Maramureș „Dragoș Vodă”, Cluj-Napoca, 2007.

¹⁵ **Sergii Fedaka**, *Karpatschii Krosvorod, Ujgorod, „Carpați”*, 2009, p. 145.

¹⁶ **Ion M. Botoș**, *La nord de Tisa în România Mică*, Editura Societății culturale PRO Maramureș „Dragoș Vodă”, Cluj-Napoca, 2007, p. 131.

Guvernul Ucrainei Carpatice după ocuparea Ungariei o parte a Ucrainei Carpatice – conform primului Dictat de la Viena, 2 noiembrie 1938) are loc prima ședință a Soimului (Parlamentului) Ucrainei Carpatice.¹⁷

Din cei 32 de posoli (deputați) la această primă ședință participă 22, după cum urmează:

A. Voloșin	M. Brașciaico
Y. Brașciaico	I. Griga
A. Dovbac	M. Dolinai
M. Drbal	A. Dutca
I. Ignatco	B. Klimpuș
M. Mandziuc	M. Marușciac
L. Romaniuc	G. Moiş
D. Nimciuc	Y. Pazuhanici
F. Revai	S. Rpsoha
V. Șobei	A. Ștefan
K. Fedeleş	M. Tulik

Dintre cei care au lipsit, Y. Revai, S. Klociurac și V. Komarinski, se aflau în deplasare iar 2 se aflau pe foaie de boală¹⁸

În această zi istorică Soimul (Parlamentul) a proclamat independența Ucrainei Carpatice, a fost adoptată Constituția, stema, drapelul și imnul iar în cea de a IV-a ședință a Soimului a fost ales primul președinte al Ucrainei Carpatice în persoana lui *Augustin Voloșin*.

Aceste hotărâri au fost luate sub focul amenințător atacului început în noaptea de 13 spre 14 martie 1939 împotriva Ucrainei Carpatice de armata horthystă a Ungariei susținută de trupe militare armate ale Germaniei fasciste.¹⁹

La 20 martie 1939 întreg teritoriul Ucrainei Carpatice a fost cucerit și ocupat de armata horthystă a Ungariei.²⁰

Pe data de 16 martie 1938 președintele Ucrainei Carpatice, A. Voloșin paricipă la o slujbă religioasă în Bocicoiul Mare și apoi trece în România peste podul care lega Bocicoiul Mare de România.

Președintele A. Voloșin a plecat spre Cluj-Timișoara-Belgrad-Zagreb-Zânevițea-Zagreb-Viena-Berlin- Praga cu popasuri între 7 și 11 zile (mai 1938)... Pe data de 15 mai 1945 a fost arestat în Praga de către Serviciul NCVD (SMERS) și trimis la Moscova²¹

¹⁷ Ibidem, p.132.

¹⁸ **Sergii Fedaka**, *Karpatschii Krosvorod, Ujgorod, „Carpati”*, 2009, p. 191.

¹⁹ Ziarul „Novina Zacarpattea”, nr. 73-74 (2250-2251) din 25.05.2002.

²⁰ Ziarul „Novina Zacarpattea”, nr. 75 (2252) din 28.05.2002.

²¹ Ziarul „Novina Zacarpattea”, nr. 112-113 (3381-3382) din 04.10.2002.

Din cauze necunoscute la 18 martie din Slatina 272 de sociovici au trecut frontiera în România. Au predat armele și au fost internați la Bocicoiul Mare la horthyști.²²

În perioada ocupației horthyste a Ucrainei Carpatice (15-18 martie 1939) detașamentele de jandarmi, în frunte cu căpitanul Martona Zeldi, s-au comportat ca niște sălbatici față de populația ucraineană. Astfel în Teceu M. Zeledi a declarat reprezentantului guvernului ungar, Mikloș Cozma (18 martie 1939) că timp de trei zile au fost executate 200 de persoane iar șeful Districtului, la Hust, colonelul Goloddi a avizat împușcarea a 170 de români.

În Onocovți trupele horthyste au înregistrat cu camera de filmat împușcarea a mai multor prizonieri de război.

Date oficiale ale Ministerului de Intrene ungar relevă faptul că între martie 1939 și decembrie 1940 în Transcarpatia au fost masacrați peste 4,5 mii de oameni.²³

Cu câțiva ani în urmă, mai exact 29 iunie 2005, am avut ca oaspeți *Familia prof. Petrus* din Lvov cu care ne cunoaștem încă de pe vremea când eram student, cu peste 27 de ani în urmă. Vorbind când de una când de alta, dar mai ales despre viața românilor din Transcarpatia, d.na Katerina (Kaliniuc, pe numele de fată), soția d.lui profesor ne-a povestit că în anul 1939 locuia în orașul Teceu împreună cu familia d.ei. Tatăl său era șeful administrației districtuale Teceu și a fost secretarul Comisiei electorale regionale la alegerile din 12.02.1939. Deși atunci avea doar 8 ani d.ei ne-a mărturisit că nu poate uita nici astăzi ziua în care au intrat ungurii în oraș. Tatăl ei a fost arestat iar bande de unguri horthyști au spart cu sălbăcie ferestrele de la casa lor; băteau și împușcau oameni nevinovați pe străzile orașului.

Un alt prieten la o întâlnire care a avut loc la Teceu ne-a povestit cum bande de horthyști au adunat, din Biblioteca orașului, toate cărțile (mii de volume) și le-au dat foc în centrul orașului. Totodată au fost distruse prin ardere multe lucrări de artă, picturi în special aflate în colecțiile unor instituții publice.²⁴

După ocuparea Ucrainei Carpatice, din 22 martie și până la data de 17 iulie 1939, regiunea a fost condusă de o administrație militară horthystă (13 colonei și locoteneți-colonei) în frunte cu generalul Beila Novacovici (n.1886, Oraviția/Krașov Sereni) avându-l consilier pe Mihailo Demco. Prin ordin al ministrului de Interne, Ferent

²² **Ion M. Botoș**, *La nord de Tisa în România Mică*, Editura Societății culturale PRO Maramureș „Dragoș Vodă”, Cluj-Napoca, 2007.

²³ Roman Ofițianschii, „Politicinii rozvitoc Zacarpattea v scladi ugorșcinî (1939-1944)”, Kiev, 1979, p. 25.

²⁴ Informator Ioan M. Botoș, Apșa de Jos, 1961; Apșa de Jos, 29.06.2005.

Keresteş-Fişer, la data de 15 martie 1939 comisar guvernamental civil, a fost desemnat preotul greco-catolic Iulii Marina.

În această perioadă regiunea s-a numit *Subcarpatia*.

La 22 iunie 1939 Parlamentul Ungariei, sub semnătura primului-ministru P. Telechi, a emis Legea C.6/1939, *Alipirea teritoriilor subcarpatice către Statul maghiar*, și Decretul C.6.200/1939, *Despre conducerea actuală pe teritoriile înapoiate în Rusia subcarpatică*. Aceste acte normative au pus bazele trecerii de la administrația militară la o administrație civilă sub denumirea de *Comisariatul Regent al Teritoriilor Subcarpatice*.

Regiunea a fost împărțită în trei zone administrative numite *expozituri*: - UJANSC cu reședința la Ujgorod; - BEREZCA cu reședința la Mucacevo și MARAMUREȘ cu reședința la Hust. Șefi ai celor trei centre administrative au fost numiți: *Iulii Marina* (doctor în drept) la Ujancs, *Cornelia Beschid* (doctor în drept) la Berezca și *Beila Râșco* (doctor în drept) la Maramureș, aceasta fiind ulterior înlocuită cu doctorul în drept *Adalbert Dudianchii*.

Expoziturile au fost împărțite, la rândul lor, în *districte* astfel:

Expozitura Ujancs cu reședința la Ujgorod (primar fiind doctorul în drept Emerich Pelciarinski) avea următoarele districte:

- Ujgorod, șef district doctor în drept Olexii N. Beschid;
- Perecin, șef district doctor în drept Andrii Margittai;
- VelicoBerezniansc, șef district doctor în drept Kalman Nodi;
- Sobranetchi, șef district doctor în drept Ștefan Iofciac.

Expozitura Berezca avea următoarele districte:

- Mucacevo, șef district Simeon Gribovschi;
- Svaliava, șef district Ștefan Medvidi;
- Irșava, șef district Eugen Doboș;
- Nijnereveretç, șef district Emanoil Roșcovici.

Expozitura Maramureș avea următoarele districte:

- Volivschii, șef district doctor în drept Andrii Dudici;
- Rahău, șef district doctor în drept Ernest Gorzov;
- Taras (cu reședința la Teceu), șef district Ștefan Sabo;
- Hust, șef de district a fost, la început, șeful expoziturii iar ulterior doctorul în drept Vasile Ondreovici.

La aceste trei expozituri s-a mai adăugat **expozitura guvernamentală Dâmbov** (Dubove) avându-l ca șef pe Bruno Sopco.

La rândul lor districtele erau împărțite în *notariate/primării* (guverne notariale).²⁵

²⁵ **Roman Ofițianschii**, *Politicii rozvitoc Zacarpattea v scladi ugorșcinî* (1939-1944), Kiev, 1979, p. 31-32.